

СУСПІЛЬНИЙ ІДЕАЛ: ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИЧНОГО РОЗУМІННЯ

Аналізуються точки зору представників античної філософської культури на сутність соціального ідеалу та можливість його практичного досягнення. Обґрунтовується, що уявлення про необхідність формування поняття ідеалу з'являються в суспільстві з виникненням приватної власності, тобто з розширенням суспільства на класи. Показано, що вирішення питання про ідеальну соціальну організацію залежало від тих історичних умов і соціально-моральних позицій, в яких знаходився той чи інший автор.

Ключові слова: античність, суспільство, ідеал, політика, свобода, справедливість.

Постановка проблеми. Для сучасного етапу пошуків оптимальних форм суспільного буття важливим моментом є усвідомлення процесу становлення уявлень про ідеальний суспільний устрій в історії філософської думки.

Ідеал досконалого суспільства передбачає спосіб реалізації ідеального суспільства в цілому, спробу представити такий устрій, у якому соціально-економічні, політичні та інші структури є досконалими, не тільки самі по собі, але й у цілому. Тобто, ідеал досконалого суспільства – це реальний образ такого суспільного ладу, в якому досконалими є всі його складові.

Дослідження історично першого типу суспільного ідеалу і породжених ним соціальних і гносеологічних умов виникнення моральних настанов означає одночасно пошук відповідей на вихідні питання: коли і чому стає можливим і необхідним поява соціальних ідеалів?

Результати аналізу наукових джерел і публікацій свідчать, що проблема становлення суспільного ідеалу не має сьогодні однозначного, загальноприйнятого рішення. У зв'язку з цим Г.Гусев зазначає, що «ідеали, мабуть, з'явилися лише на зорі рабовласницького суспільства, з відділенням розумової праці від фізичної, оскільки вони припускають вже виключно високий ступінь абстракції у формуванні вищих домінуючих цілей усього життя людини, класу, суспільства» [1, с. 15].

Разом з тим, переважна більшість дослідників [2-4] схиляються до думки, що ідеал виникає у тому випадку, якщо людина не задоволена існуючим суспільним життям, усвідомлює свою незадоволеність. Інтереси та цілі роду

були інтересами і цілями кожного його члена, а, отже, й не виникало питання про суспільство, яке б найкращим чином сприяло задоволенню потреб особистості. Необхідність у цьому з'являється тільки тоді, коли розкладаються родові відносини і вже не можуть забезпечити всім членам громади рівні можливості для відносного благополуччя, коли нерівність стає очевидною.

Думка про можливість існування суспільного устрою, відмінного від даного, може скластися лише на такому етапі історичного розвитку, коли сама суспільна практика сформувала вже кілька форм суспільної організації, які можуть бути протиставлені одна одній. Тому стає очевидним, що первісне суспільство було не в змозі висунути будь-які ідеали.

Таким чином, поява ідеалів стає можливою не раніше, аніж у рабовласницькому суспільстві, яке зароджується. Принаймні, до цього періоду відноситься виникнення першого з відомих науці ідеалів суспільного устрою – античного ідеалу «золотого століття». Тому *метою даної статті* є розгляд деяких характерних особливостей античного розуміння суспільного ідеалу.

Античній людині вся природа, весь космос представлялися як єдине ціле, як щось живе, одухотворене (космоцентризм). І разом з тим, сама людина була лише річчю, знаряддям (цей погляд з'являється як наслідок рабства, яке зароджувалося). Рабовласницьке суспільство, що зароджується, ще не знає особистості в різноманітних, індивідуальних проявах засвоєної нею духовної культури. Тут ще немає особистості в сенсі соціальному й історичному. Антична людина – це особистість «природна», тобто живе людське тіло. «Отже, тут тілесно-життєва стихія обґрунтовує себе саму. Вона сама для себе і мета, і засіб. Вона сама для себе і ідеал, і дійсність. Вона вся наскрізь «ідеальна» і наскрізь «реальна» [5, с. 60].

Реальна потреба у виникненні ідеалу суспільного устрою з'являється у міру поглиблення майнової нерівності, посилення експлуатації. Так починається ідеалізація родового ладу, первіснообщинних відносин. Основні риси «золотого століття» визначаються інтересами грецьких хліборобів, ідеалізованими в ньому первіснообщинними відносинами.

Ідеал «золотого століття» – це образ цілісного, гармонійного буття, яке сучасники Гесіода вже втратили і яке представлене сукупністю найзагальніших і тому гранично стійких рис. Очевидно, що саме ці властивості античного ідеалу багато в чому визначили його вплив на формування низки наступних ідеалів, соціально-політичних теорій. Звичайно, найбільшу роль ідеал «золотого століття» відіграв у створенні інших, більш пізніх ідеалів античного суспільства.

Суспільна думка Стародавньої Греції, що досягла до цього часу свого розквіту, не містила ізольованих, не пов'язаних один з одним ідеологічних утворень, породжених різними соціальними групами. Вона скоріше була єдиним цілим, в якому різні уявлення про досконалу державу, тотожну в античній свідомості суспільству, перепліталися між собою, взаємно впливали один на одного. І разом з тим, у рабовласницькому суспільстві проблема належного державного устрою вперше гостро була поставлена софістами, раціоналізм і утилітаризм яких привів до поширення товарних відносин навіть на сферу освіти.

Засновник цієї школи – Протагор, висуваючи своє знамените положення «людина є міра всіх речей», запропонував не тільки основний принцип теорії пізнання, але й фундаментальний критерій ціннісного ставлення до всіх суспільних явищ. До сих пір, мірою всього соціального була держава і її закони, а єдність індивіда й держави будувалася на підпорядкування інтересів самого життя індивіда полісу. Тепер же з'явилося принципово нове рішення проблеми взаємин особистості й суспільства – їх примітивна, заснована на підпорядкуванні людини суспільству взаємодія виявилась розірваною, щоправда, поки що тільки теоретично.

Одні (Гіппій, Антифонт, Каллікл та ін.) вважали, що цивілізація є насильством над людиною, що приписи законів є довільними (штучними), веління ж природи є необхідними [6]. Ці погляди безпосередньо опираються на традицію ідеалу «золотого століття», тому зміни в суспільному житті трактуються в них як процес поступової деградації суспільства. Логічно

послідовно реалізуючи свої вихідні посилання, ця група софістів приходять до вкрай індивідуалістичних поглядів. Якщо держава суперечить природі, якщо закони створені для користі небагатьох, значить «право – сила», сильніший повинен правити, а слабкий підкорятися. Цей логічно виведений крайній індивідуалізм не мав під собою ніякої реальної соціальної бази і був відкинутий навіть багатьма з софістів.

Та ж доля спіткала на перших порах і інший, «передчасний» висновок софістів – думку про первинну рівність усіх людей, засновану на їх природній основі й спорідненості.

Таким чином, виникнувши як логічний висновок з ідеалу «золотого століття», ідея загальної рівності стає елементом свідомості певної соціальної групи, впливає на її діяльність. Вкрай індивідуалістичні ідеї софістів були мало привабливими для більшості мислителів усіх часів, проте, поширюючись в Афінах, вони підривали полісну ідеологію і, безсумнівно, сприяли активізації прогресивної приватнопідприємницької діяльності.

Друга група софістів (Протагор, Лікофонт, Фразімах та ін.) виявилася у своїх поглядах більш раціоналістичною. Із загальної тези про відносність законів, вони зробили позитивний висновок: потрібно встановлювати закони, які відповідають користі людей, а саме – взаємній справедливості й чеснотам [5-6]. Ця ідея вилилася у прообраз теорії «суспільного договору», в якому держава уявляється зборами рівноправних громадян, які взаємно забезпечують свою безпеку й обмежують свою природну свободу.

Сократ вже не тільки відчуває, але й розуміє, що людина не може жити поза суспільством. Як зазначає Е.Фролов, для Сократа абсолютно безсумнівним є тісний зв'язок між моральною досконалістю і щастям, а щастя людини, що досягається на шляху доброчесності, немислимо без благополуччя суспільства [7]. Але і людина, «мудрець», гідний такого суспільства, при якому панують справедливі за своєю природою закони.

З цього фундаментального положення Сократ робить наступний висновок: розумною державою повинні керувати мудреці. Таким чином, на

місце родової аристократії висувається аристократія духу. Попередньо зазначимо, що ідея держави, керованої мудрецьми, стане одним з наріжних каменів утопічного ідеалу Платона, учня Сократа, і потім зіграє свою роль у формуванні політичних поглядів Аристотеля.

Як стверджує В.Нерсисянц, «у плані теоретичному сократівський ідеал був спробою сформулювати ідеально-розумну сутність держави, а стосовно практичної політики він був спрямований на утвердження принципу компетенції у полісному управлінні» [8, с. 128]. Розуміючи, що в демократичних Афінах не існує ідеальної касти мудреців, Сократ знижує модальність своїх вимог і висуває тезу про необхідність удосконалення існуючого ладу за рахунок підвищення компетентності правителів.

Ідеї прогресивності розвитку суспільства висловлювали Платон і Фулідід, але вони простежували цей розвиток лише до певної межі (Платон – до епохи, що передувала Солону, Фулідід – до часу Перикла), тобто поки прогресивний розвиток суспільства відповідав інтересам тих груп, до яких вони належали.

Проблемі ідеальної держави присвячені й ґрунтовні твори Платона «Держава», «Політик», «Закони». Платон висуває ідею жорсткого поділу громадян на три класи: працівників, воїнів і правителів. Цей поділ Платон обґрунтовує різноманітністю потреб і необхідністю поділу праці. Але, як цілком слушно зауважує В.Асмус, «для Платона надзвичайно характерно, що значення поділу праці у суспільстві він розглядає не з точки зору працівника, що виробляє продукт, а виключно з точки зору споживачів, що належать в грецькому полісі до класу рабовласників» [9].

Простежуючи загальні закономірності розвитку ідеалу, необхідно відзначити, що в «ідеальній державі» Платона з його суворою, навіть дріб'язковою регламентацією «не лише робітники нагадують рабів, але і члени вищих класів не знають повної і справжньої свободи. Суб'єктом свободи і вищої досконалості виявляється у Платона не окрема особистість і навіть не окремий клас, а тільки все суспільство, тільки держава в цілому» [10, с. 178]. Проблема співвідношення особистості й суспільства (під яким у даному

випадку розуміється грецький поліс) вирішується у Платона на користь суспільства, що є характерним для ідеалів традиційного суспільства.

Ідеал Платона носить, безсумнівно, політичний характер, оскільки в центрі його уваги стоять питання держави, класів, політичної влади, прав, обов'язків тощо.

Двоїстість позиції Платона по відношенню до рабства, ідеалізація ним перехідних суспільних відносин, спрямованість його ідеалу до «золотого століття» визначили широкий вплив його поглядів на подальший розвиток розуміння суспільного ідеалу (проекти Евгемера, Гіпподама; ідеали ієрархічного феодального суспільства; утопічна теорія Т.Кампанелли; ідеал просвітників тощо).

Якщо ідеал Платона – це ідеал рабовласницького суспільства, яке утверджується, то ідеал Аристотеля породжений інтересами міцно утвердженого рабства. Це ідеал зрілих відносин позаекономічного примушення до праці.

Сенс досконалого, ідеального життя Аристотель вбачає у досягненні блаженства, що розуміється як сократівське споглядальне осягнення істини. І хоча ця мета у повній мірі досяжна лише для богів, людина також повинна до неї прагнути.

Запозичуючи у Сократа етичний ідеал, Аристотель розробляє проблеми становлення і змісту ідеалу і тим самим вносить свій внесок у наукове розуміння його сутності. Аристотель пропонує розглядати ідеал як кінцеву мету, як ціль, яка не може служити засобом для чого б то не було. Усі інші, кажучи сучасною мовою, елементи соціальної дійсності, прямо або опосередковано служать її досягненню. Кінцева мета, за Аристотелем, – це і «блаженство», і одночасно «дозвілля».

Хоча сам Аристотель ніде про це прямо не пише, але «дозвілля» є, по суті справи, однією із знаменитих аристотелівських вільних від конкретного змісту, загальних, незмінних, вічних форм, у даному випадку – формою життєдіяльності рабовласника. Аристотель наповнює цю форму

«блаженством», тобто споглядальним знанням, і іншого змісту для неї не мислить. Але пізніше, в інших умовах, вона змогла увібрати в себе і «чуттєвість» Епікура і стоїцизм Сенеки.

Шляхом логічних побудов Аристотель зводить «блаженство» на вершину створеної ним піраміди цілей і засобів і намагається осмислити всю відносно складну систему економічних, соціальних і політичних відносин сучасного йому суспільства з точки зору їх підпорядкованості цьому ідеалу, а також перебудувати їх в ієрархію. До царини економіки відносяться проблеми власності, багатства і самого рабства і Аристотель відповідно до свого розуміння ідеалу поміщає їх на нижчий рівень соціальної піраміди. Але, маючи у своєму розпорядженні ці елементи в основі піраміди цілей і засобів, Аристотель дає їм однозначне класове тлумачення: раб – це одушевлений інструмент, це двигун, який приводить до руху всі інші інструменти.

На противагу Платону Аристотель не мислить ідеальне суспільство без приватної власності. Якщо в реальному, сучасному йому суспільстві приватна власність сприяє кращій організації господарства, то в досконалій державі її значення зростає ще більше, так як кожен буде з ретельністю ставитися до того, що йому належить. Відносно багатства Аристотель дотримується «середини», яка близька до демокритівської «міри». Заклик Аристотеля до поміркованості у багатстві впливає і з його розуміння діалектики цілі і засобів і, можливо, з обумовленості його поглядів соціальним походженням. Накопичення не повинно ставати для рабовласника самоціллю, оскільки у цьому випадку він обмежує, збіднює себе як споживача.

Наступним за економікою рівнем є в аристотелівській піраміді політика. Як сім'я і селища підпорядковані державі, так і економіка підпорядкована політиці. Політика і держава покликані зберегти той суспільний стан, при якому панівний клас може вести «благі життя», тобто існувати як істинно панівний клас. В основі всіх катаклізмів лежать полярність інтересів, протиріччя між багатими й бідними.

Щоб уникнути руйнівної причини, Аристотель пропонує поставити на чолі держави «середній клас», який є, природно, рабовласницьким. Про рабів, як таких, що належать до сфери економіки, мова взагалі не йде, вони служать лише п'єдесталом цього суспільства. Ремісники, торговці, землероби, у яких немає «дозвілля» і яким властива «низовина інтересів», незважаючи на свою присутність в ідеальному суспільстві не входять у його соціальну структуру.

У вирішенні проблеми взаємин особистості й суспільства Аристотель йде за Сократом. Його ідеал є індивідуалістичним, оскільки споглядальне пізнання істини – це доля індивідів. Аристотель заперечує аскетичний, казармений спосіб життя платонівської держави і вважає, що люди повинні керуватися у своїх вчинках егоїзмом, стримуванним мірою.

Аристотель остаточно звільняється від впливу міфологічної форми попереднього суспільного ідеалу і дає своєму ідеалу чисто раціональне обґрунтування. На його думку, ідеальна держава може бути створена шляхом перебудови однієї з реально існуючих сучасних йому держав. І в цьому сенсі аристотелівський ідеал є цілком оптимістичним.

Аристотелівським ідеалом завершується період еллінізму у розвитку уявлень про ідеальне суспільство. Приблизно до кінця IV ст. до н.е. в економічному, соціальному й політичному житті Давньої Греції починаються процеси, які наклали свій відбиток і на формування рис майбутнього суспільного ідеалу, і на зміст ідеалу рабовласників.

У формуванні елліністичного світогляду певну роль відіграла і та обставина, що ідеали Платона й Аристотеля залишилися нереалізованими на практиці. Грецька філософія, яка виросла на полісному ґрунті, не могла дати в період остаточного розкладання полісної організації позитивної відповіді на питання про належний суспільний устрій, політичні питання у цей період практично зникають з її проблематики. «Філософія починає цікавитися не стільки світом, скільки долею у ньому людини, не стільки загадками космосу, скільки спробою вказати, яким способом у протиріччях і бурях життя людина може знайти таке потрібне їй і бажане заспокоєння» [10, с. 424].

Криза і аристократичної, і демократичної форм правління, завоювання Греції Македонською монархією, а потім Римом, істотно вплинули на світогляд прогресивних соціальних верств, стали однією з причин деполітизації суспільної свідомості. Населення Давньої Греції та особливо Афін, які протягом декількох століть пожинали плоди успішних загарбницьких війн, тепер саме виявилось об'єктом поневолення і потребувало нових суспільних орієнтирів. Завдання їх опрацювання взяли на себе дві філософські школи, які практично одночасно виникли й паралельно розвивалися – епікуреїзм і стоїцизм.

Епікур вважав, що для людини як чуттєвої істоти вищим благом є «блаженство», що розуміється як задоволення, а саме – перш за все, відсутність страждань, уміння їх уникати. Епікур стверджує це з усією впевненістю: «Коли ми говоримо, що задоволення є кінцевою метою, то ми розуміємо не задоволення розпусників і не задоволення, що полягає в чуттєвій насолоді, як думають деякі, які не знають, або які не погоджуються, або неправильно розуміють, але ми розуміємо свободу від тілесних страждань і душевних тривог» [Цит. за: 11, с. 131].

Цей перший орієнтир для представника демосу, який втратив віру у свої колишні орієнтири, цей етичний принцип є цілком інтровертивним і в цьому сенсі індивідуалістичним. Блаженство індивіда залежить передусім від його особистої поведінки. «Усе об'єктивне стало тепер для особистості зовнішнім і пізнає вона його тепер тільки крізь призму своїх внутрішніх переживань» [5, с. 118].

Ту ж спрямованість має і другий орієнтир, що висувається Епікуром, – «живи непомітно». Детально цей принцип обґрунтовується у римській школі епікуреїзму, у творчості Тіта Лукреція Кара [11].

Якщо врахувати, що вчення Епікура і вчення його римських послідовників виникають у кризові, смутні часи античної історії, то напрашується висновок, що життєві принципи, які пропонувалися Епікуру, якнайкраще відповідали світогляду тих ремісничих і торговельних кіл, для

котрих головним «задоволенням» була можливість якщо не уникнути страждань, то хоча б суб'єктивно притупити їх гостроту.

Дійсні творці «епікурівського» ідеалу не замислювалися над проблемою перебудови існуючого суспільства, не виробляли уявлень про досконалий стан суспільства, в якому їх ідеал міг би бути реалізований найбільш повно. Висунута «кінцева» мета повсякденно здійснювалася на практиці. Тому реальне рабовласницьке суспільство виявляється ідеальним для досягнення цієї мети. Виникла унікальна ситуація пояснюється тією обставиною, що висунуті суспільною думкою ідеї в результаті свідомої підміни понять виявилися ніби в руслі корінних інтересів панівного класу. Все це дає підстави стверджувати, що розглянута форма рабовласницького ідеалу не містить у собі програми зміни суспільства і не є ідеалом суспільного устрою в точному сенсі слова.

На противагу епікурійцям стоїки вважали, що процес деградації суспільства почався вже давно. Ідеальне суспільство, на їхню думку, існувало в «золоте століття». З волі невблаганної долі це суспільство поступово деградує, і з цим, вважали стоїки, люди повинні змиритися. Тому, їх етична концепція являє собою ще одну форму світоглядного пристосування демократичних верств елліністичного і в першу чергу римського світу, який розкладається, до існуючих суспільних відносин. Проповідувані стоїками життєві установки логічно виводяться з постулату про єдність світу, природи. Мета всіх живих істот – жити в гармонії з природою. Людина повинна жити в злагоді з Логосом, у якому природа досягає своєї досконалості і який править світом. Вища мета життя – безтурботність, або «атараксія», може бути досягнута тільки в результаті життя згідно з чеснотами – життя розумного, узгодженого з природою.

Використовуючи аристотелівське уявлення про кінцеву мету, стоїки проголошують вивільнення людини від зовнішніх речей. Джерело кінцевої мети, чесноти, знаходиться всередині людини, в її розумі. Зовнішні речі, навіть якщо вони належать до розряду «належних» (тобто відповідні матеріальним потребам, найпростішій природі), є лише засобами досягнення кінцевої мети.

Мудрець, що розуміє їх справжнє значення, ніколи не опиниться у них в підпорядкуванні. Він добровільно приймає все, що відбувається у світі як необхідне, неминуче. «Велич душі – це знання або самовладання, що дозволяє бути вище всього, що з тобою відбувається, як хорошого, так і поганого» [12, с. 297]. В умовах дедалі більше загострюваних суспільних протиріч стоїки вбачають єдиний вихід у моральному вдосконаленні індивіда, в його зовнішньому підпорядкуванні дійсності і в суб'єктивному вивільненні від неї.

Уявлення Ціцерона про належний стан суспільства за своїм масштабом, за ступенем опрацьованості й деталізації стоять в одному ряду з ідеалами суспільного устрою Платона й Аристотеля. Але сам Ціцерон вбачає відмінність своєї концепції найкращої держави від платонівського ідеалу у тому, що вона реально здійсненна і вже існувала у формі сенатської республіки.

Найкращою, на думку Ціцерона, є змішана форма державності, оскільки «бажано, щоб у державі було щось видатне й царське, щоб одна частина влади була приділена і вручена авторитету провідних людей, а деякі частки були надані думці й волі народу» [13, с. 69]. Такій державі відповідає ідеальний громадянин, мудрість якого полягає не в відстороненості від суспільного життя (як радили епікурійці), а в діяльності на благо суспільства, в наданні допомоги людям, постраждалим від несправедливості, перша вимога якої полягає в тому, щоб ніхто нікому не шкодив, оскільки всі люди – громадяни одного граду.

Уявлення Ціцерона про належний стан суспільства здійснили великий вплив на формування ідеалів Августина Блаженного і представників епохи Відродження, на суспільну думку епохи Просвітництва. Але в сучасній йому Римській імперії в міру її занепаду наростала загальна апатія й деморалізація. Сенека, Марк Аврелій та інші створюють останній рабовласницький ідеал, в якому на місце «задоволення» поставлена «чеснота», тобто безтурботна, відчужене від зовнішнього світу і разом з тим покірне йому життя індивіда. Стоїки, як і епікурійці, не дають, розгорнутого уявлення про ідеальне суспільство, але з іншої причини. Суспільне життя як частина природи управляється непорушним законом і не може бути довільно змінене за

бажанням людей. Тому, вироблення планів перебудови суспільства суперечило б самим основам стоїчної філософії. Разом з тим, стоїки не зневажають політичної проблематики – мудрець «повинен приймати участь у громадських справах».

Виходячи з принципу єдності природи, стоїки розглядали всіх людей як членів світового цілого. На їхню думку, всі люди рівні від природи і чеснота не є вродженою якістю. Будь-яка людина може її досягти в результаті навчання і практичних вправ. У Римській імперії, що стоїть на порозі свого занепаду, громадські низи вбирали ці ідеї і стихійно виробляли на їх основі той принцип абстрактної рівності, який в ілюзорній формі увійшов в ранньохристиянський суспільний ідеал.

Послідовно проводячи свої ідеї, стоїки проголосили і рівність між вільними і рабами. Але це рівність – рівність перед Логосом, по відношенню до якого всі люди, в кінцевому рахунку, раби. Вільним є тільки розум людини, причетний до Логосу.

Політичним ідеалом земних (малих) держав Сенека, наприклад, вважав імперію, обмежену сенатом. Але справжньою державою для мудреця є держава, керована Логосом і об'єднуюча всі «малі держави». Таким чином, стоїцизм створює модель держави, яка по суті своїй є вже досить близькою до «царства божого» раннього християнства.

Підводячи підсумок наведеним вище міркуванням, як **висновок** зазначимо, що уявлення про необхідність формування поняття ідеалу з'являються в суспільстві з виникненням приватної власності, тобто з розшаруванням суспільства на класи. Питання про ідеальну соціальну організацію завжди було предметом суперечок і дискусій серед найбільш впливових філософів минулого, вирішення цього питання залежало від тих історичних умов і соціально-моральних позицій, в яких знаходився той чи інший автор. З поглибленням і загостренням державної кризи вектор вирішення питання про суспільний ідеал від пріоритету державності повертався власне до людини, тобто до пріоритету особистісних свобод, інтересів і потреб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусев Г.М. Странствия Великой Мечты: история развития идей о совершенном общественном строе / Г.Гусев. – 2-е изд., доп. – М.: Молодая гвардия, 1987. – 430 с.
2. Людвиченко М.В. Утопія і футурологія у контексті формування соціальних ідеалів: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / М.В.Людвиченко. – К., 2010. – 15 с.
3. Ильенков Э.В. Идеальное и идеал // Ильенков Э.В. Философия и культура. – М.: Издательство политической литературы, 1991. – С. 204-274.
4. Туманов С.В. Общественный идеал: диалектика развития / Туманов С.В. – М.: Издательство Московского университета, 1986. – 198 с.
5. Лосев А.Ф. История античной эстетики / А.Ф.Лосев. – Т. 1: Ранняя классика. – М.: Искусство, 1963. – 583 с.
6. Лосев А.Ф. История античной эстетики: Софисты. Сократ. Платон / А.Ф.Лосев. – М.: «Ладомир», 1994. – 714 с.
7. Фролов Э.Д. Огни Диоскуров: античные теории переустройства общества и государства (О Сократе, Ксенофонте, Исократе) / Э.Д.Фролов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 193 с.
8. Нерсисянц В.С. Политические учения Древней Греции / В.С.Нерсисянц. – М.: Наука, 1979. – 261 с.
9. Асмус В.Ф. Платон / В.Ф.Асмус. – М.: Мысль, 1969. – 245 с.
10. Асмус В.Ф. Античная философия / В.Ф.Асмус. – 2-е изд., доп. – М.: Высшая школа, 1976. – 543 с.
11. Лукреций К.Т. О природе вещей / Тит Лукреций Кар; ред. лат. текста и пер. Ф.А.Петровского. – Т. 2: Статьи, комментарии, фрагменты Эпикура и Эмпедокла / Сост. Ф.А.Петровский. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1947. – 699 с.
12. Лаэртский Д. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский [общ. ред. и вступ. статья А.Ф.Лосева, пер. М.Л.Гаспарова]. – М.: Мысль, 1979. – 618 с.
13. Цицерон М.Т. Диалоги: О государстве. О законах [пер. с лат.] / Марк Туллий Цицерон. – М.: Наука, 1966. – 224 с.

Дзевань А.П. Общественный идеал: некоторые особенности античного понимания.

Анализируются точки зрения представителей античной философской культуры на сущность социального идеала и возможность его практического достижения. Обосновывается, что представления о необходимости формирования понятия идеала появляются в обществе с возникновением частной собственности, то есть с расслоением общества на классы. Показано, что решение вопроса об идеальной социальной организации зависело от тех исторических условий и социально-нравственных позиций, в которых находился тот или иной автор.

Ключевые слова: античность, общество, идеал, политика, свобода, справедливость.

Dzoban O.P. Public ideal: some features of the ancient understanding.

The points of view of representatives of ancient philosophical culture are analyzed on essence of social ideal and possibility of his practical achievement. Grounded, that idea about the necessity of forming of concept of ideal appear in society with the origin of peculiar, with stratification of society on classes. It is shown that the decision of question about ideal social organization depended on those historical terms and socially-moral positions there was one or another author in that.

Keywords: antiquity, society, ideal, politics, freedom, justice.